

Hammarskogsån

Dåtid och nutid

Länstyrelsen
Örebro län

Finansierat av Rich waters, Life och Swedish agency for marine and water management.

Länsstyrelsen – en samlade kraft

Sverige är indelat i 21 län och varje län har en länsstyrelse och en landshövding. Länsstyrelsen är regeringens ombud i länet och ska både förverkliga den nationella politiken och samtidigt ta hänsyn till regionala förhållanden och förutsättningar. Länsstyrelsen är alltså en viktig länk mellan länets kommuner och dess invånare å ena sidan och regeringen, riksdagen och de centrala myndigheterna å den andra sidan.

Titel: Hammarskogsån – Dåtid och nutid

Utgivare: Länsstyrelsen i Örebro län

Författare: Kristian Fossmo och Daniel Bergdahl

Publikationsnummer: 2017:39

Bilder: Länsstyrelsen, Hammarbackens Hembygdsförening.

Förord

Denna rapport redovisar hur vattnet under lång tid har använts för olika verksamheter i Hammarskogsån samt vilka vattenvårdsåtgärder som gjorts i ån. Lämningsarna efter de äldre verksamheterna utgör värdefulla kulturmiljöer samtidigt som dammar, regleringar och rensningar skadat vattenmiljön. Hammarskogsån är högt prioriterad i Länsstyrelsens åtgärdsarbete för att nå riksdagens miljömål om levande sjöar och vattendrag. Åtgärderna har gjorts av dammägare och markägare med statsbidrag och bidrag från Naturskyddsföreningens bra miljövals fond.

Rapporten har tagits fram som en del av projektet LIFE RICH WATERS där ett delprojekt inbegriper uppföljning av genomförda vattenvårdsåtgärder.

December 2017

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'P. Eriksson', written in a cursive style.

Peder Eriksson

Enhetschef, Vatten och Naturmiljö

Länsstyrelsen i Örebro län

Sammanfattning

Redan på 1400-talet påbörjades brytning av malm i silvergruvan, Guldsmedshyttan. En av de tidigaste registrerade hyttorna i området är Nybergshyttan som etablerades år 1538. Hyttan var belägen vid Nyberget som ligger mellan sjöarna Dammsjön och Gränsjön, nordväst om Guldsmedshyttan. Under samma tid anlades Bergmanshyttan nere vid Hammarskogsån utflöde i Råsvalen.

Någon gång i mitten av 1500-talet uppfördes och skattlades Gräns hammare (Hammarbacken vid Gränssjön) i Lindes bergslagen och under samma tidsepok byggdes två hammare någonstans intill Danshyttan. Den exakta placeringen av dessa är dock okänd.

På 1600-talet installerades ett vattenhjul en bit uppströms Bergmanshyttan vid området kring Konsttorpet. Något senare, i mitten av 1600-talet, byggdes en ny masugn i anslutning till Nybergets hytta vid Dammsjön.

Den stora sjöhöjningen vid Dammsjön, som gav den dess form vi ser idag, skedde någon gång efter 1703. Sjön var troligen påverkad av uppdamning sedan tidigare. Troligen nyttjades vattenkraften av Nybergshyttan, som etablerades år 1539, samt för drift av själva masugnen. Dammen vid Hammarbacken vid Gränssjöns utlopp var anlagd innan år 1804, då den brast i vårfloden detta år.

Erikakanalen och Damms damm byggdes på mitten av 1800-talet och bygget av kvarnen och sågen uppe vid hammarbacken, vid Gränssjöns utlopp, påbörjades under samma tid.

Den sprängda kanalen som finns i anslutning till lilla myggsjöns utlopp finns med på häradskartan från år 1864–67. Dammen vid lilla myggsjön nämns i ett dokument från början av 1800-talet och det finns lämningar som tyder på att en kvarn funnits i området.

Gränstjärns utlopp dämades upp med en damm tidigt 1900-tal och sågdammen vid Danshyttegården byggdes även den under tidigt 1900-tal. Tre stycken mindre dammar byggdes i ån på sträckan mellan branddammen och damms damm på 70-talet. Dammarnas funktion var att skapa en liten vattenspegel med lugnare vattenflöde som människor som bodde på gården kunde bada i.

Flottningsverksamhet bedrevs i ån på sträckan mellan Gränsjön och Råsvalen i början på 1900-talet.

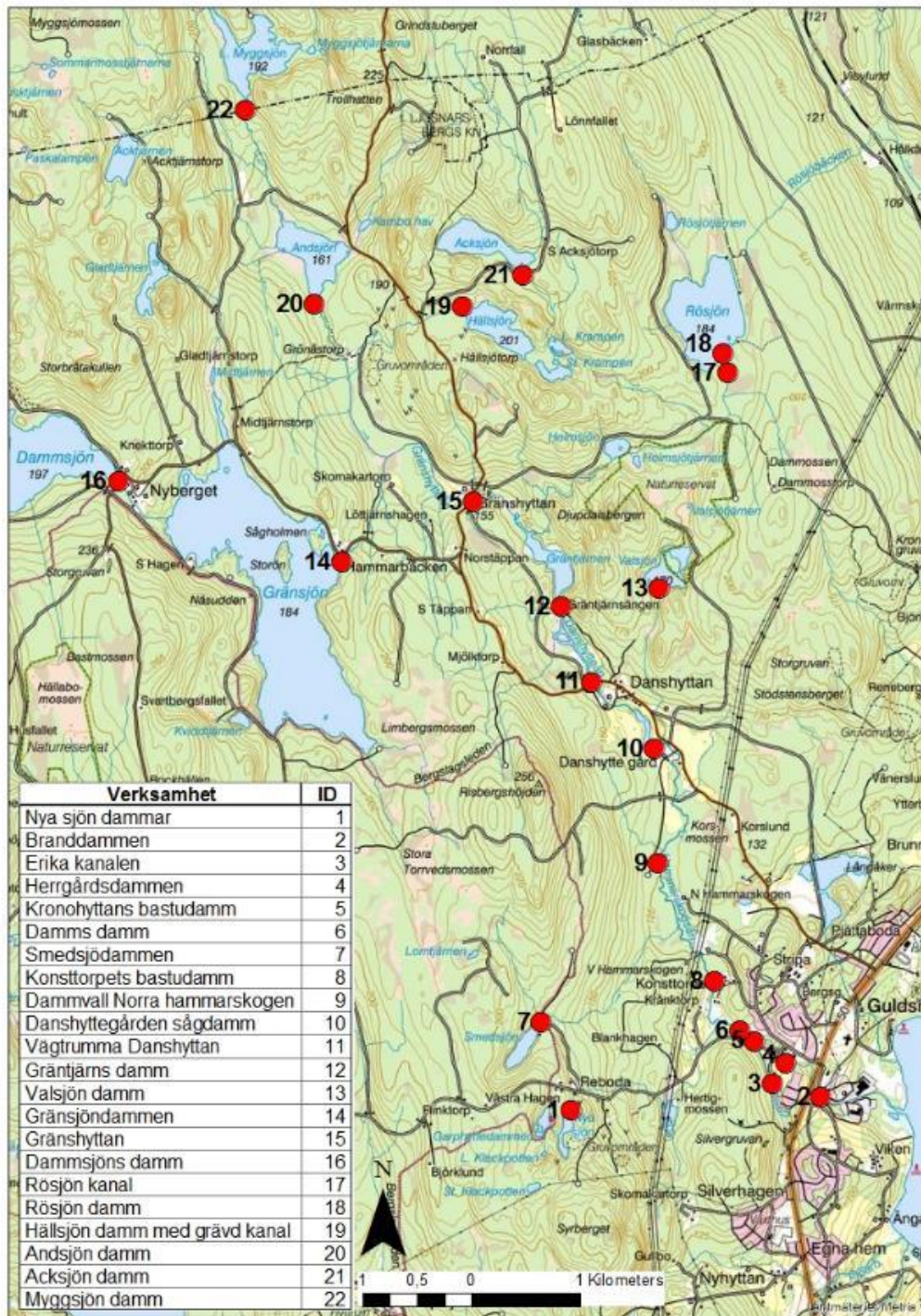

Bild 1. Översiktskarta över verksamheter i Hammarskogsåns avrinningsområde
Bild: Länsstyrelsen.

Innehåll

Förord	1
Sammanfattning.....	2
Inledning	5
Bergmanshyttan.....	6
Branddammen	6
Herrgårdsdammen	8
Kronohyttan	8
Sentida damm Konsttorpet.....	9
Damms damm och Erikakanalen	9
Konsttorpet	10
Norra hammarskogen	10
Danshyttan.....	12
Danshyttans såg	12
Gräntjärndammen	13
Gränshyttan	14
Hammarbacken (Gränsjöns utlopp).....	15
Dammsjön (Nyberget)	16
Örlaxbäcken.....	17
Andsjön.....	17
Gullblankagruvan	18
Lilla myggsjön	20
Acksjön	20
Rösjön	21
Hällsjödammen	21
Valsjön	22
Smedsjön.....	22
Nya sjön (Södra Reboda hytta)	22
Garphyttedammen	23
Flottnig	24
Övrig verksamhet i Hammarskogsån	25
Referenser	26

Inledning

Bergmästarrelation från 1741; "Stripa jergrufva är så gammal att, ingen vet, när hon först blifvit uppfunnen och bearbetat" (Hagström & Törnblom, 2005).

"Enligt Wilhelm Tham (Lindesberg och Nora genom tiderna del I, II) bröts koppar och silvermalm vid Guldsmedshyttan under konung Karl Knutssons tid. Med brytning av koppar avses sannolikt fyndigheten i Håkansboda. Guldsmedshyttans silvergruva skulle alltså enligt Tham ha brutits på silvermalm redan under 1400-talet. Att silvergruvan i Guldsmedshyttan är mycket gammal skriver även Mozelius i "Försök till en beskrifning öfver Nora och Lindes bergslagers fögderi uti Örebro höfdingadöme" från år 1791. Mozelius skriver att i äldre tider en silvergruva på Guldsmedshytte ägor blifvit upptagen, men för mer än 240 år sedan ödelagd. Silvergruvan skulle år 1551 ha varit ca 35 m djup och ca 53 m lång, enligt Mozelius." (Arvidsson & Tarkkanen, 1992)

Hammarskogsåns avrinningsområde omfattar ett område på 85 km² och sträcker sig från Guldsmedshyttan i söder till Ljusnarsnäs, Stjärnfors i norr. Från Kindlahöjden i väst, till att inkludera Rösjön i öst. Området har en långt gående historia bakåt i tiden vad gäller gruvdrift. Den äldsta fyndigheten, som genom skrift kan härledas till, bör vara någon gång under 1400-talet. Sedan dess har gruvdriftens omfattning gått i vågor och tidiga försök att utvinna silver ur malmen har gjorts flertalet gånger i historien. Värt att nämna är dock, som tas upp i inledningscitaten från Mozelius, att år 1551 beskrivs gruvan redan då vara 35 meter djup och 53 meter lång. Det indikerar en stor arbetsinsats för att bryta malmen i området. Detaljerna om denna svunna tid är med stor sannolikhet för evigt höljda i historiens dunkel. Det vanligaste sättet att driva kvarnar, smideshammare och sågar på för i tiden var med hjälp av vattenkraft (Rodin, 2015). Hammarskogsån har varit påverkad av människan, i form av dämmen till energiförsörjning, under en väldigt lång tid. Således har öringen och andra organismer i ån varit utsatta för en stadigt ökande grad av habitatfragmentering under många hundratals år tillbaka i tiden. Det är inte bara fisken som påverkas negativt av fragmenteringen. En indirekt påverkan av fragmenteringen av öringen leder även till en negativ påverkan på den rödlistade Flodpärlmusslan (*Margaritifera margaritifera*), som har ett parasitiskt livsstadium tidigt i sin livscykel, där den som glochidielarv lever på öringens gälar. Flodpärlmusslan är således beroende av öringarnas vandring i ån, för sin fortplantning och spridning.

Bergmanshyttan

Inne på det nu befintliga industriområdet tillhörande Global Casting ska Bergmanshyttan ha legat (Bild 2). Områdesnamnet finns med i ortnamnsregistret från år 1539 (Ortnamnsregistret, 2017). På 1703 års sockenkarta finns indikationer på att en kvarn har legat i anslutning till ån vid denna plats (Riksantikvarieämbetet, 2017a). Dammvallar syns i anslutning till ån.

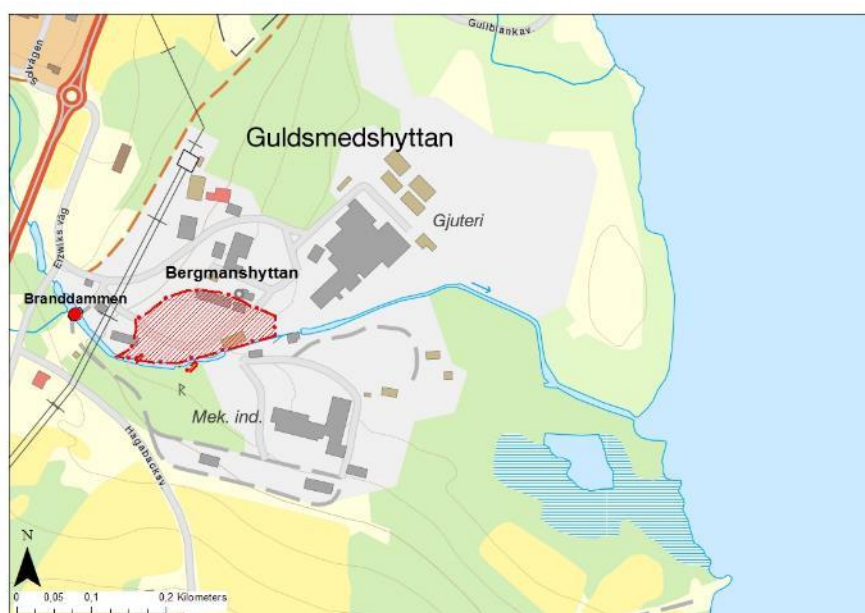

Bild 2. Karta över området där Bergmanshyttan har legat (markerat med rött).

Branddammen

Information om branddammen är knapphändig. Den är enligt samtal med människor som jobbar på Global Casting byggd i början på 1900-talet. Dammen användes som ett magasin av vatten i händelse av brand, samt som kylvattenreserv. På kartan över Lindes Härad och socken, daterad 24 maj 1820, finns det flera dammar utmärkta i området. (Lantmäteriet, 1820). Det finns även objekt i området på en karta daterad 1784 (Lantmäteriet, 1820). Det finns rester av mindre dammar mellan kraftverket på Global Castings område och uppströms till branddammen i ån. Det är osäkert till vilken tidsepok de tillhör.

Branddammen ersattes år 2016 med en fors (bild 3,4 och 5). Åtgärden mer än fördubblade sträckan med tillgänglig biotop, från sjön sett, för den sjövandrande öringen i Råsvalen.

Bild 3. Branddammen innan åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Bild 4. Uppströms branddammen innan åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Bild 5. Uppströms branddammen efter åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Herrgårdsdammen

Herrgårdsdammen var enligt närboende byggd på 1970-talet (bild 6). Dammen revs av ägarna till Guldsmedshyttans herrgård år 2015 (bild 7). Dammen konstruktion var till mestadels betong och dammen hade i dagsläget ingen ytterligare funktion än att skapa en vattenspegel uppströms dammen. Det kan även ha funnits en äldre damm i området, eftersom det finns rester efter en kanal söder om herrgårdsområdet.

Bild 6. Herrgårdsdammen innan åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Bild 7. Herrgårdsdammen efter åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Kronohyttan

Kronohyttan var en hytta som var belägen ca 200 meter nedströms den nu befintliga Damms damm. Cirka 100 meter uppströms hyttan låg en mindre damm, som användes till att dämna upp ett badvänligt område för dem med tillgång till platsen (bild 8). Dammen var byggd på 1970-talet. Den var helt i betong och revs år 2015 av Lindesbergs kommun (bild 9).

Bild 8. Den mindre dammen som var belägen strax uppströms Kronohyttan. Innan åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Bild 9. Platsen för den mindre dammen uppströms Kronohyttan efter åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Konsttorpet

Likt de andra mindre dammarna i området var även denna en sentida damm byggd på 1970-talet, till största del gjord i betong (bild 10). Dammens funktion var att göra den forsande ån mer badvänlig. Ån återställdes genom borttagning av dammen år 2015 (bild 11).

Bild 10. Konsttorpets damm innan åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Bild 11. Konsttorpets damm efter åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Damms damm och Erikakanalen

År 1846 byggdes Erikakanalen från nuvarande Hammarskogsån. Behovet av vattenkraft för gruvdriften vid de då nyupptäckta malmfyndigheterna Erikafyndigheten, samt den senare kallade Qvarntätsgruvan, var anledningen till skapandet av den stensatta konstkanalen (Arvidsson & Tarkkanen, 1992). Damms damm byggdes för att säkerställa vattentillgången till det vattenhjul som drev stånggången i anslutning till gruvan. Dammen står fortfarande kvar och är i dagsläget helt moderniserad i sitt utförande (bild 12). En naturlig fiskväg kommer att byggas runt den för att återetablera den konnektivitet i ån som dammen i sitt nuvarande tillstånd har en stark negativ inverkan på (Nacka Tingsrätt, 2017).

Erikakanalen (bild 13) förser i dagsläget ett kraftverk, inne på Global Castings industriområde, med vatten för elproduktion. Kraftverket byggdes 1906.

Bild 12. Nedströms damms damm i Hammarskogsån. Den gjutna Erikakanalen till vänster i bild. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Bild 13. Nedströms vy på utloppet till Erikakanalen som förser kraftverket inne på Global castings industriområde med vatten, till höger i bild. Den stundtals torrlagda naturfåran till vänster i bild. År 1939 Foto: Hammarbacken Hembygdsförening.

Konsttorpet

Vid Konsttorpet fanns under 1600-talet ett vattenhjul av Mickel Henriksson (Ernst) installerat. Dammen och stånggången vid konsttorpet finns med på en enskifteskarta från år 1820–23 (Helsing, (a)). Det finns även en grävd kanal som löper från Hammarskogsån i sydvästlig riktning mot Konsttorpet. Kanalen var troligtvis kopplad till det vattenhjul som förde över kraften till konstgången som ledde vidare till Stripa gruva. På 1880-talet utökades kraftproduktionen på platsen med en vattenturbin som försåg Stripa gruva med energi till en luftkompressor (Hagström & Törnblom, 2005). Övrig historisk påverkan på denna plats i ån är lämningar som berör flottning. En stenkista och en fördämning, samt en stensatt kant, är indikationer på att ån här har varit påverkad av flottningsaktivitet (Riksantikvarieämbetet, 2015).

Norra hammarskogen

I området längs med ån, mellan Danshyttan och Norra hammarbacken, finns det rester från dammvallar och en gammal kanal som möjligen försåg Stripa gruva med vatten från Hammarskogsån (Riksantikvarieämbetet, 2005a) (bild 14). Kanalens ena del mynnar ut i en dämning som är kopplad till en stor konstruktion strax väster om Björknäsvägen. Konstruktionen är cirka sju meter hög och cirka tre meter bred i sin helhet och ser ut att vara en installation för att nyttja vattnets kraft. Fallhöjden för vattnet som passerat konstruktionen är ca fem meter (Bild 15). Konstruktionen är gjuten i betong. Ytterligare en kanal löper vinkelrätt i sydlig riktning från huvudkanalen ner till Södra Hammarskogen. I Hammarskogsåns huvudfåra finns ingen dammtröskel kvar efter denna verksamhet och inget vatten leds i dagsläget av från huvudfåran via dessa kanaler.

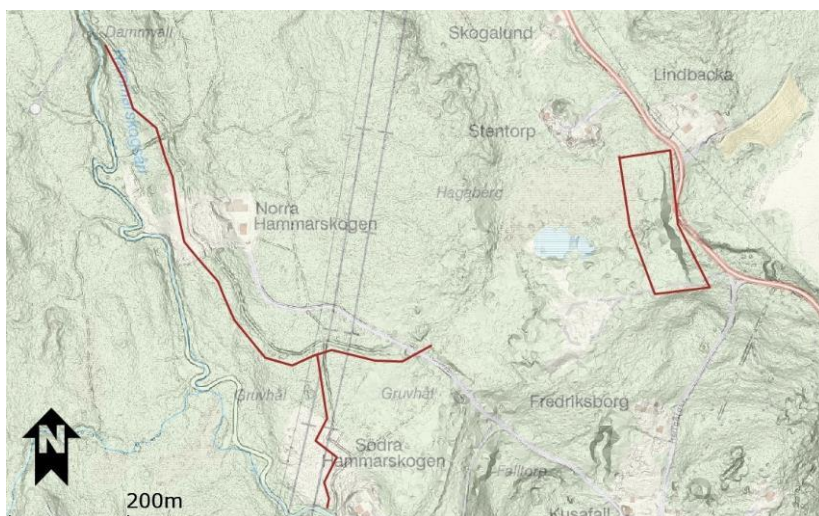

Bild 14. Äldre kanal som löper i sydostlig riktning från Hammarskogsån ner till Södra Hammarskogen markerat med rött. Till höger i bild är konstruktionen för tillvaratagandet av vattenkraften markerat i rött. Karta: Länsstyrelsen, Lantmäteriet, NVDB, ESRI, RAÄ, SGU, Sjöfartsverket, SMHI, SCB, SJV, Bergsstaten, SLU.

Bild 15. Dammkonstruktion med skibord strax öster om Norra hammarskogen.

Danshyttan

I Danshyttan drevs två stångjärnshammare som troligtvis var i bruk under större delen av 1500-talet och en bit in på 1600-talet (Axiö, 1994). Hamrarna är upptagna i 1609 års jordebok och är däri skattade som hammarsmiderier (Linde, u.d.). En dämning gjordes troligtvis någon gång under den tiden i området, för att med vattnets hjälp driva de två stångjärnshamrarna. Det finns rester av en damm samt dammvallar längst med Hammarskogsån, sydost om Danshytte gård, men inga tillförlitliga fynd som säkerställer platsen för hamrarna har i dagsläget gjorts (Riksantikvarieämbetet, 1982).

Danshyttans såg

Den större sågdammen strax söder om Danshyttan anlades i början på 1900-talet (Linde, u.d.) (bild 16). Dammen har under de senaste åren haft problem med hållfastheten i konstruktionen och tre dammbrott har skett under de senaste 30 åren. År 2000 sprängdes dammen i samband med vårfloden. Under vintern 2014/2015 brast dammen på nytt och ett en meter stort hål eroderades fram i dammen vilket sänkte av vattenspegeln helt. Sågdammen är sedan år 2015 borttagen och sträckan uppströms dammen är restaurerad (bild 17). Naturen svarade fort på åtgärderna med återetablering av växtlighet på den exponerade dambotten (bild 18). Mycket av dammvallen med tillhörande luckor finns kvar då endast spanten från år 2000 togs bort och ersattes med en fors. En mindre dämning har funnits ca 100 meter uppströms sågdammen sedan tidigare.

Bild 16. Sågdammen vid danshyttan innan åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Bild 17. Sågdammen vid danshyttan efter åtgärd. Mycket av kulturvärdet står kvar efter åtgärden. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Bild 18. Tidserie på området uppströms sågdammen i Danshyttan. Foto: Stefan Helsing och Länsstyrelsen Örebro. Montage: Länsstyrelsen Örebro.

Gräntjärndammen

Dammen vid Gräntjärn (bild 21) är troligtvis byggd samtidigt som flottningsleden mellan Gränstjärn och Råsvalen anlades, år 1907. Dammen har troligen använts som regleringsdamm samt som uppsamlingsdamm för det flottade timret (bild 19 och 20). Sträckan mellan Gräntjärn och Råsvalen är sedan tidigt 1900-tal flottningspåverkad och rensad på block och större stenar. Dammen vid Gräntjärn är åtgärdad och ersatt med en naturlig sjöströskel, vilket innebär att vattennivån och vattenspegeln är ungefär som innan åtgärden (bild 23 och 24). Åtgärden bestod i att öppna dammen genom att ta bort dammluckorna, övriga dammkonstruktioner står kvar (bild 22).

Bild 19. Flottning Gräntjärn 1917-05-31. Foto: Hammarbackens Hembygdsförening.

Bild 20. Flottning i Hammarskogsån 1908. Bild: Hammarbackens Hembygdsförening.

Bild 21. Dammen vid Gränstjärn innan åtgärd. Foto: Stefan Helsing.

Bild 22. Dammen vid Gränstjärn efter åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Gränshyttan

I Gränshyttan finns lämningar efter ett hyttområde som låg i anslutning till Gränshytteån (del av Hammarskogsån). Det finns lämningar efter en urgrävd kanal som ledde till ett konsthjul i anslutning till ån (Riksantikvarieämbetet, 2005c). Hyttan finns upptagen i skattläggningen år 1538 (Helsing, 2015). Järnvägsbanan Gullblankabanan anlades år 1907 och gick tätt förbi Gränshyttan och det var här som malmen från Nybergets gruva vägdes innan vidare transport med tåget skedde (Hammarbackens Hembygdsförening, (b)).

Hammarbacken (Gränssjöns utlopp)

Någon gång mellan 1545–1560 uppfördes och skattlades Gräns hammare, vid Hammarbacken vid Gränssjön, i Lindesbergslagen.

Dammen vid Gränssjön, som i dagsläget fortfarande står kvar, byggdes innan år 1804. Detta finns det belägg för då dammen år 1804 brast till följd av vårfloden och genom detta så ödelades husen i Gränshyttan, som ligger cirka 2,5 kilometer längre nedströms ån (Hembygdsförening, (a)). År 1806 påbörjades byggandet av masugnen vid hammarbacken. Masugnen stod färdig år 1812 (bild 25). (Helsing, 2015). Blåsbälgen till masugnen drevs med hjälp av vatten från Hammarbacksån, som sedan mynnar ut i Hammarskogsån.

I området finns även rester efter både en såg och en kvarn i anslutning till ån. Kvarnen byggdes av Rockhammars bruk åren 1847–48. Sågen byggdes i slutet av 1880-talet och lades ner 1939 (Riksantikvarieämbetet, 2017b) (bild 26).

En flottningsled från Gränssjön till Råsvalen anlades 1907, den togs sedan ur bruk år 1923 (Östlund, 2017). En flottningsränna fanns installerad i anslutning till ån vid denna tid, för att underlätta transporten av stockarna nedströms (bild 27).

Bild 25. Mulltimmerhytta vid Gränssjöns utlopp. År 1850. Foto: Hammarbacken Hembygdsförening.

Bild 26. Hammarbackens såg och kvarn med dammen år 1890. Foto: Hammarbacken Hembygdsförening.

Bild 27. Den delvis rivna masugnen och flottningsrännan vid Gränsjöns utlopp, Hammarbacken. År 1912. Foto: Hammarbacken Hembygdsförening.

Dammsjön (Nyberget)

Ån mellan Dammsjön och Gränsjön har varit påverkad av människan sedan mitten av 1500-talet. Vattnets kraft utnyttjades av en Bergmanshytta i området som man vet var i drift år 1538. Hyttan finns med i skattläggningen från år 1538 (Linde, u.d.). Men hyttan ska finnas omnämnd i skrift redan år 1490.

Någon gång i mitten av 1600-talet byggdes en ny masugn i anslutning till Nybergets hytta och dammen byggdes troligen intill hyttan någon gång under eller innan denna tid, då gruvdriften i området var av relativt stor omfattning (Helsing, (b)).

På kartor från år 1703 bestod Dammsjön av två mindre sjöar, Dammsjön och Långsjön (Mailkorrespondens, 2017). Den större höjningen av vattenytan som ledde till att Dammsjön idag ser ut som den gör skedde någon gång mellan år 1703 och år 1804.

För att få sjön självreglerande så anlades år 2017 ett nytt utlopp med en sjötröskel i Dammsjön (bild 28 och 29). Utloppen anlades ca 50 meter öster om den befintliga dammen. Den gamla dammen står i sin helhet kvar.

Bild 28. Nivåtröskel vid nya utloppet vid Dammsjön. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Bild 29. Nya utloppet vid Dammsjön. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Örlaxbäcken

Örlaxbäcken rinner från Rasbackstjärn, genom Mellratjärn och Örlaxtjärn ut i Dammsjön som sedan förser Hammarskogsån med vatten. Det finns lämningar efter en sentida kvarn i anslutning till bäcken i området mellan Mellratjärn och Örlaxtjärn (Riksantikvarieämbetet, 2005b). Västra och östra Örlaxtorp är två torp i området som brukades från 1769 och 1786 respektive. De sista kända brukarna lämnade västra torpet år 1942 och de sista brukarna lämnade det östra torpet år 1966 (Hammarbackens Hembygdsförening, (b)). I ån fanns före 1940 en population av bäcköring, men på grund av att någon eller några fiskade i tjärnen med dynamit, så är populationen i dagsläget fortfarande påverkad och populationens storlek har inte återhämtat sig (Vennberg, 2012b).

Andsjön

Dammen vid Andsjön var sentida i sin utformning och helt i betong (bild 30). Det har inte hittats något som indikerar på ytterligare verksamhet kopplat till dammen i det närliggande området. Den låga fallhöjden samt bristen på lämningar leder till antagandet att den byggts för att magasinera vatten för verksamheter längre nedströms, eller för att underlätta flottning i området.

Cirka 500 meter nedströms finns lämningar efter en hjulgrav och en till mindre damm. Vattenhjulet drev en konstgång som ledde kraften vidare till Gullblankagruvan, Jordgruvan och Glittergruvan i syfte att pumpa upp vatten från gruvorna (bild 32). (Hammarbackens Hembygdsförening, (b)). År 2016 ersattes dammen vid utloppet med en naturlig sjötröskel. Åtgärden innebär en naturlig reglering av flödet i åarna som sedan förser Hammarskogsån med vatten (Bild 31).

Bild 30. Utloppet vid Andsjön innan åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro

Bild 31. Utloppet vid Andsjön efter åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro

Gullblankagruvan

Gullblankagruvan med omgivande mindre gruvor var en relativt stor malmfyndighet. En bit nedströms i Andsjöbäcken fanns tidigare konsthjulet som försåg Gullblankabanan med kraft till konstgången. En dämning vid Grönåstorp syns på platsen på den ekonomiska kartan från området år 1957. Dämningen syns inte på häradskartan över området år 1864–67, men den finns med på en karta över området tillsammans med konstgångarna från år 1846 (bild 32) (Hammarbackens Hembygdsförening, (b)). Områdets malmtillgångar ledde till att järnvägen som kallas Gullblankabanan senare anlades i området (bild 33). Järnvägen uppfördes år 1907 och brukades fram till nerläggningen år 1935.

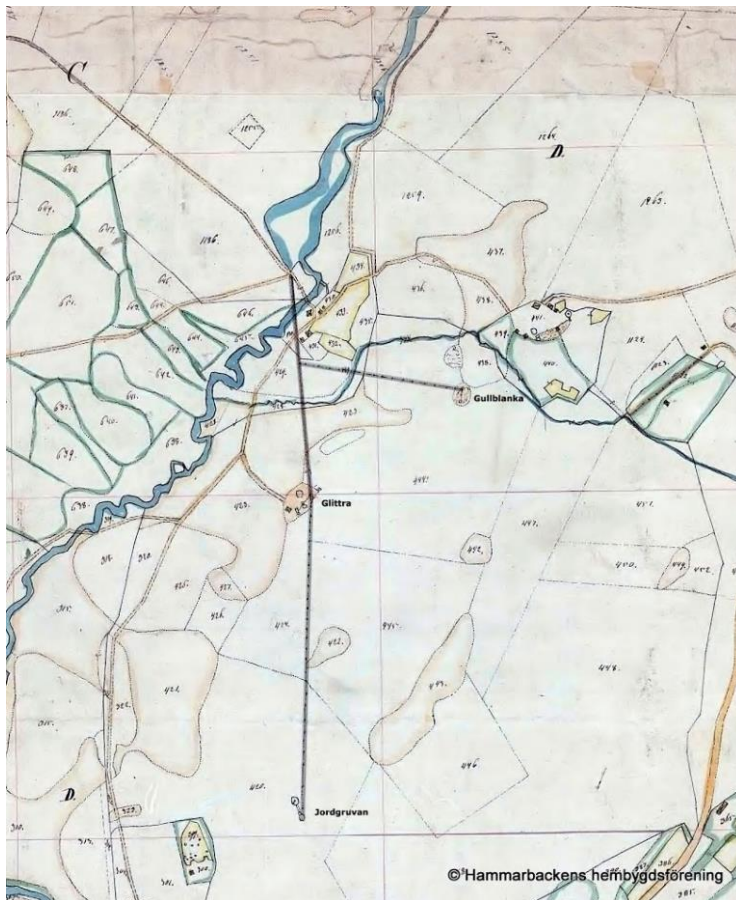

Bild 32. Översiktskarta över Gullblanka konstgångar samt dämningen i anslutning till hjulgraven med konsthjulet som drev konstgångarna. År 1846. Bild: Hammarbackens hembygdsförening.

Bild 33. Gullblanka gruva med gullblankabanan till höger i bild. Foto: Hammarbackens hembygdsförening

Lilla myggsjön

Vid lilla myggsjöns utlopp fanns en skvaltkvarn under tidigt 1800-tal (Vennberg, 2012). Myggsjöns damm (bild 34) nämns i *Lindes och Ramsbergs Härads Rätt Protokoll* daterat till 14 november 1807. Nedströms dammen finns historiska lämningar i form av en ur berget sprängd kanal. Den sprängda kanalen vid utloppet finns med på Häradskartan (1864–1867). Dammen som finns vid utloppet är konstruerad i betong.

Bild 34. Dammen vid Lilla Myggsjön. Foto: Stefan Helsing.

Acksjön

Hyttan Norra Acksjötorp är brukad sedan början på 1800-talet. Sista brukaren lämnade torpet år 1945 (Hammarbackens Hembygdsförening, (b)). Även Södra Ackjötorp, beläget öster om Acksjön, är från samma tidsepok. Dammen vid Acksjöns utlopp till Acksjöbäcken användes troligen för att magasinera vatten till verksamheter nedströms i Hammarskogsån. Dammen togs bort år 2016 och ersattes med en självreglerande sjötröskel (bild 35 och 36).

Bild 35. Utlopp vid Acksjön innan åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Bild 36. Utlopp vid Acksjön efter åtgärd. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Rösjön

Vid utloppet från Rösjön finns en regleringsdamm (Bild 38). Utloppet för dammen är en konstgjord grävd kanal. Vattnet leds via den grävda kanalen vidare via Rösjö kanal till Holmsjön, som ligger cirka en kilometer i rak sydvästlig riktning från dammen. Rösjöns naturliga utlopp låg troligtvis i den nordöstliga delen av sjön och avvattnades via Rösjöbäcken ner till Storån för att slutligen nå Råsvälen. Det finns lämningar efter en liten gruva 200 meter i rak sydlig riktning från den grävda kanalen. Det finns inga andra lämningar i anslutning till de konstgjorda kanalerna som indikerar att några andra historiska verksamheter har bedrivits i det direkta närområdet. Meningen med kanaliseringen av vatten från Rösjön var troligtvis för att öka den tillgängliga vattenvolymen i Hammarskogsån. Det är osäkert vid vilken tid dammen i sin nuvarande form upprättades. Både det naturliga utloppet och den grävda kanalen finns med på häradskartan över området (1864–67).

Hällsjödammen

I anslutning till Gullblanka gruvområde finns Hällsjöbäcken. En kanal grävdes från västra delen av sjön för att leda vatten till ett vattenhjul i anslutning till Danshyttegruvan. Spåren av vattenhjulet är i dagsläget borta. Verksamheten tvingade även, genom en dämning, bäcken att ändra lopp (Riksantikvarieämbetet, 2005c). Danshyttegruvan ligger i ett gruvområde som omfattar Gullblankagruvan, med den tillhörande Gullblankabanen. Kanalen finns inte med på häradskartan från 1864–67, men den finns med på kartan över området år 1957 (Lantmäteriet, 1957). Osäkert när dammen i sin nuvarande form byggdes. Dammen ersattes med ett naturligt utlopp år 2016 (bild 37 och 38).

Bild 37. Dammen vid Hällsjön innan åtgärd. Foto. Länsstyrelsen Örebro

Bild 38. Det nya utloppet vid Hällsjön efter åtgärd 2016. Foto: Länsstyrelsen Örebro.

Valsjön

Vid utloppet i Valsjön finns en damm. Funktionen för dammen har troligtvis varit att magasinera vatten till verksamheter nedströms i Hammarskogsån. I närområdet till dämningen finns inga lämningar av verksamhet som kan kopplas direkt till dammen. Det är oklart när dammen i sin nuvarande form är konstruerad.

Smedsjön

En damm finns vid utloppet av Smedsjön. Det finns lämningar efter Norra Reboda hytta cirka 100 meter nedströms utloppet. Hyttan skall ha varit i drift mellan åren 1680–1772 (Hammarbackens Hembygdsförening, (b)). Dammen har troligtvis enbart varit en regleringsdamm för att magasinera vatten för nedströms liggande verksamheter.

Nya sjön (Södra Reboda hytta)

Södra Reboda hytta (Ribboboda hytta) fanns med vid skattläggningen år 1538. Enligt 1684 års - Relation över masugnar eller hyttor i Linde och Ramsbergs bergslag: ”Har svag vattentillgång från en skogstjärn, med en hålldam före och sedan en hyttedamm” (Hammarbackens Hembygdsförening, (b)). I dagsläget fungerar sjön som ett ”put and take” vatten för sportfiske med inplanterad regnbågslax (*Oncorhynchus mykiss*). Dämningen av sjön har troligtvis tjänstgjort för kraft till gruvarbetet som i området varit ganska omfattande (Riksantikvarieämbetet, 2005(d)). I dagsläget är dammen i dåligt skick (Bild 39).

Bild 39. Dammen vid Nya sjön. Foto: Länsstyrelsen.

Garphyttedammen

Vid sjön Garphyttedammen finns en dämning i form av en damm (Bild 40). Sjön är ett ”put and take” vatten med inplanterad regnbågslox. Dammen är i sin nuvarande form mestadels i betong och regleras ej.

Bild 40. Dammen vid sjön Garphyttedammen.

Flottning

Flottningsverksamhet har bedrivits i Hammarskogsån. Flottningsleden från Gränsjön till Råsvalen iordningställdes år 1907 och innefattade rensning av sten och block för bättre och förenklad transport av virkesstockar ner mot sjön Råsvalen (bild 41–46). Det byggdes en flottningsränna förbi dammen vid Gränsjön (bild 27), även omfattande erosionsskydd och ledarmar fanns i kanten för att styra stockar och för att förhindra att de fastnade. Sträckan nyttjades för flottning under åren 1907–1923 (Hembygdsförening, (a)).

Bild 41. Erosionsskydd/ledarmar nedströms Danshyttegård. Foto: Hammarbackens Hembygd sförening.

Bild 42. Erosionsskydd/ledarmar längst med sträckan av Hammarskogsån som rinner förbi Danshyttan, sträckan benämns Danshytteån. De ur ån bortrensade blocken och stenarna ligger längs med kanten. Foto: Hammarbackens Hembygd sförening.

Bild 43. Flottning i Danshytteån. Foto: Hammarbackens Hembygd sförening.

Bild 44. Flottning Danshytteån 1917. Foto: Hammarbackens Hembygd sförening.

Bild 45. Flottningsskydd vid Danshyttebron år 1917. Foto: Hammarbackens Hembygdsförening.

Bild 46. Flottningsrensad sträcka med flottningsskydd i kanterna. Hammarskogsån år 1920. Foto: Hammarbackens Hembygdsförening.

Övrig verksamhet i Hammarskogsån

Norr om Danshyttan fanns en vägtrumma som ledde vattnet under Björknäsvägen. Trumman under vägen var från 2000-talet och ersattes med en halvtrumma samtidigt som åtgärderna vid Danshyttegårdens sågdamm gjordes, år 2015.

De tre rören som ledde vatten under Elswiks väg, strax uppströms branddammen (Bild 3), ersattes med en passage av typen halvtrumma samtidigt som branddammen åtgärdades år 2016.

Under Riksväg 50 finns även rör som leder vatten under vägen. Åtgärder i form av upptröskling gjordes där i samband med åtgärderna för branddammen och åtgärderna under Elswiks väg. Åtgärdens syfte var att fokusera vattenmassorna till ett av rören för att säkerställa konnektiviteten genom passagen vid lägre vattenflöden.

Referenser

Arvidsson, L. & Tarkkanen, J., 1992. *Guldsmedshyttans silvergruvor*. u.o.:www.bergsbruk.se.

Axiö, A.-L., 1994. *Hammarbackens hembygdsförening*. [Online]

Available at:

<http://hammarbacken.eu/onewebmedia/Kr%C3%B6nika%20%C3%B6ver%20Danshyttebyn.pdf>

[Använd 24 10 2017].

Hagström, L. & Törnblom, H., 2005. *Utredning för byggnadsminnesförklarar av Stripa gruva*, Lindesberg: Lindesbergs Museum.

Hammarbackens Hembygdsförening, (b). *Hammarbackens Hembygdsförening*. [Online]

Available at: <http://hammarbacken.eu/foto/index.html>

[Använd 14 11 2017].

Helsing, S., (a). *Bygdeband - Lokalhistoria på webben*. [Online]

Available at: <http://bb.shf.innovator.se/plats/154796/sverige/orebro-lan/lindesberg/guldsmedshyttan/hammarskogsans-avrinningsomrade/konsttorpsdammen/>

[Använd 30 10 2017].

Helsing, S., (b). *Bygdeband - Lokalhistoria på webben*. [Online]

Available at: <http://www.bygdeband.se/plats/293707/sverige/orebro-lan/lindesberg/guldsmedshyttan/nyberget/>

[Använd 31 10 2017].

Helsing, S., 2015. *Hammarbackens Hembygdsförening*. [Online]

Available at: <http://hammarbacken.eu/historia/tidsaxel.html>

[Använd 27 10 2017].

Hembygdsförening, H., (a). *Hammarbackens Hembygdsförening*. [Online]

Available at: <http://hammarbacken.eu/historia/index.html>

[Använd 27 10 2017].

Lantmäteriet, 1820. *Concept Carta ofver GuldsmedshytteBys Inägor och Skog Wefter om Sjön Råsvalen Örebro län, Lindes Härad och Socken*. Örebro län: Lantmäteriet.

Lantmäteriet, 1957. *Lantmäteriet historiaka kartor*. [Online]

Available at:

<https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/searchresult.html?archive=GEOIN&firstMatchToReturnLMS=1&firstMatchToReturnREG=1&firstMatchToReturnRAK=1&yMin=6623639&xMin=500611&yMax=6625639&xMax=502611>

[Använd 16 11 2017].

Linde, N., u.d. *Naturskyddsföreningen Linde*. [Online]

Available at: <https://linde.naturskyddsforeningen.se/hammarskogsan/>

[Använd 24 10 2017].

Mailkorrespondens, 2017. *Personlig kontakt med Stefan Helsing*. Örebro: Länsstyrelsen Örebro.

Nacka Tingsrätt, 2017. *Mål nr M 1232-16*. Nacka: Nacka Tingsrätt.

Nacka Tingsrätt, 2017. *Mål nr M 3408-16*. Stockholm: u.n.

Ortnamnsregistret, 2017. *Institutet för språk och folkminnen*. [Online]

Available at: <http://www4.sprakochfolkminnen.se/NAU/bilder/s1tx001/a28211a1.htm>

[Använd 24 10 2017].

Riksantikvariatämbetet, 2005a. *Riksantikvariatämbetet*. [Online]

Available at: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html?objektid=10224901300001&tab=3>

[Använd 27 10 2017].

Riksantikvarieämbetet, 1982. *Riksantikvarieämbetet*. [Online]

Available at:

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html;jsessionid=19D9CF14F465A7B94920166E7EA246D3?objektid=10224901300001&tab=3>

[Använd 24 10 2017].

Riksantikvarieämbetet, 2005(d). *Riksantikvarieämbetet*. [Online]

Available at: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html?objektid=1200000053929&tab=3>

[Använd 28 11 2017].

Riksantikvarieämbetet, 2005b. *Riksantikvarieämbetet*. [Online]

Available at: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html?objektid=12000000190654&tab=3>

[Använd 14 11 2017].

Riksantikvarieämbetet, 2005c. *Riksantikvarieämbetet*. [Online]

Available at: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html?objektid=10224904070002&tab=3>

[Använd 16 11 2017].

Riksantikvarieämbetet, 2005c. *Riksantikvarieämbetet*. [Online]

Available at: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

[Använd 20 11 2017].

Riksantikvarieämbetet, 2015. *Riksantikvarieämbetet*. [Online]

Available at:

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html;jsessionid=B52996E47351BF21162E3D1407FC55D0?objektid=12000000191470&tab=3>

[Använd 30 10 2017].

Riksantikvarieämbetet, 2017a. *Riksantikvarieämbetet*. [Online]

Available at:

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html;jsessionid=020892DB33F25C1FCB704E47C5647B80?objektid=12000000205725&tab=3>

[Använd 26 10 2017].

Riksantikvarieämbetet, 2017b. *Riksantikvarieämbetet*. [Online]

Available at: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html?objektid=12000000205726&tab=3>

[Använd 26 10 2017].

Rodin, A., 2015. *Vårda vattendragens kulturarv*, u.o.: Länsstyrelserna.

Vennberg, F., 2012b. *Hammarbackens Hembygdsförening*. [Online]
Available at: <http://hammarbacken.eu/historia/ortnamnsregistret.htm#Mellantjärn>
[Använd 31 10 2017].

Vennberg, F., 2012. *Hammarbackens Hembygdsförening*. [Online]
Available at: <http://hammarbacken.eu/historia/ortnamnsregistret.htm#Myggsjöån>
[Använd 31 10 2017].

Östlund, S., 2017. *Kallelse till kommunstyrelsen*. Lindsberg: Lindsbergs kommun.

Länsstyrelsen
Örebro län

Materialet är finansierat av Rich waters, Life och
Swedish agency for marine and water management

**Swedish Agency
for Marine and
Water Management**

Länsstyrelsen i Örebro län
Stortorget 22, 701 86 Örebro
010-224 80 00
orebro@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/orebro